

5. Карпенко Ю. О. Слов'янська міфологія і український фольклор / Ю. О. Карпенко // Мова і стиль українського фольклору: Збірник наукових праць / Ред. кол.: Ю. О. Карпенко та ін. – К.: ІЗМН, 1996. – С.22-33.
6. Словник української мови в 11-ти томах. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
7. Степанов Ю. С. Баба-Яга, Яма, Янус, Ясон и другие. К вопросу о «нестрогом» сравнительно-историческом методе / Ю. С. Степанов // Вопросы языкознания. – 1995. – № 5. – С.3-16.
8. Торчинський М. Денотатно-номінативна структура міфонімії як складник української ономастичної терміносистеми / М. Торчинський // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (Мовознавство): Збірник наукових праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2012. – Вип. 16. – 430 с. – С.33-38.
9. Хобзей Н. В. Гуцульська міфологія: Етнолінгвістичний словник / Н. В. Хобзей. – Львів, 2002. – 216 с.

Мороз В. Я.,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АРХЕТИПІВ У МЕНТАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

На сьогодні етнологічна постановка питання про етнічний дух, про природні основи самовияву етнічної енергії, про інтуїтивні, ірраціональні, підсвідомі, спонтанні рушії культурогенезу є актуальною, вона викликає посилений інтерес серед дослідників, потребує вирішення у контексті і взаємодії людського простору, часу та енергії.

Теорія архетипів розглядається у працях психологів, філософів, соціологів, етнографів, культурологів, антропологів, літературознавців, лінгвістів. Крім цього, слово *архетип* вийшло за межі наукового дискурсу й широко використовується в журналістиці, рекламі, дизайні, у побуті. Філософське осмислення архетипу знаходимо в дослідженнях О. А. Колчанової (2006); С. І. Можиліна (2009); М. А. П'яткова (2011). У культурологічному аспекті розглядають поняття архетипу І. І. Васильєва (2007); Т. В. Платиніцина (2011). Лінгвістичний аспект представлений у працях М. І. Солнишкіної (2005); Н. Г. Гончар (2009). Літературознавчий аспект присутній у працях Н.С. Кавакіти (2004); К. М. Шашневої (2012). У психологічному аспекті виконана робота А. М. Майкової (2000).

Архетип як своєрідне утворення архаїчного характеру містить міфологічні мотиви, які наявні в казках, міфах, легендах. Ці образи не є

втіленням індивідуальної творчості. Вони належать людству в цілому, оскільки мають колективну природу [1, с.14].

О. О. Селіванова зазначає, що термін «архетип», уведений К. Г. Юнгом у 1919 році, розглядався ним як гіпотетична наслідувана психологічна властивість, що не може сприйматися чуттєво й наочно, а у випадку переходу до сфери свідомості перестає бути рефлексом колективного позасвідомого й архетипом. Вона пише, що К. Г. Юнг наголошував на тому, що архетипи позасвідомого можуть виявлятися лише у творчо оформленому матеріалі як регулятивні принципи його формування, а реконструкція архетипу може здійснюватися зворотним шляхом – від завершеного твору мистецтва до його витоків. Головними рисами архетипу дослідник уважав мимовільність, автономність, генетичну зумовленість, належність сфері позасвідомого [2, с. 39].

О. О. Селіванова, розглядаючи проблему сакралізації міфологічних символів, звертає увагу на поняття архетипу і його визначення: архетип – первісна вроджена психічна структура, вияв родової пам'яті, історичного минулого етносу, людства, їхнього колективного позасвідомого, що забезпечує цілісність і єдність людського сприйняття й виявляється в знакових продуктах культури (у вигляді архетипних образів) [2, с. 39]. За О. О. Селівановою, поняття архетип виходить з давніх філософських традицій Філона Юдея, Ірінея, Діонісія Ареопагіта. Їй належить думка, що у XIX ст. О. Веселовський розглядав сталі формули, корені яких містяться у культовому мисленні, народній творчості, пам'яті людства, а у XX ст. структуралізм свідчить, що несвідоме як сфера стихійного ірраціонального досвіду людини являє собою систему підкорених відповідним правилам регулярних залежностей, яка підлягає раціональному аналізу [2, с. 40]. О.О.Селіванова акцентує увагу на тому, що в XX ст. мова стала привілейованим полем антропологічних, культурологічних, психологічних досліджень (К. Леві-Стросс, М. Фуко, Ж. Лакан, Р. Барт та ін.), у другій половині XX ст. теорія архетипу міцно узвичаїлась у сферах мистецтвознавства й літературознавства, де архетипність як естетична категорія використовувалась при аналізі фольклору й міфології різних народів світу: С. С. Аверінцев, Ю. М. Лотман, Е. М. Мелетинський, В. М. Топоров, М. Еліаде [2, с. 40]. Вона зазначає, що вони під архетипом переважно розуміють образно-семіотичне хранилище культурної пам'яті народу, яка забезпечує наступність у житті людського роду, безперервний зв'язок у часі. Архетипом називають не тільки «вічні образи» як «матриці першосмислів», що з певною закономірністю повторюються в нових історичних умовах, але й образи-символи, лейтмотиви, які мають міфосугестивну природу, укорінені в національному культурному просторі і набувають універсальних ознак [2, с. 40]. На межі XX – XXI ст. такий підхід

до визначення архетипу як історично-культурної універсалиї одержав поширення в соціально-гуманітарних науках і набув статусу інструменту дослідження.

Одним з аспектів дослідження українського менталітету є метод архетипів. Метод архетипів не є єдиним науковим засобом дослідження національних культур. Є багато інших, не менш раціональних, щодо науковості, методів вивчення національних феноменів типу соціально-психологічного аналізу, герменевтичного підходу, феноменології, порівняльно-історичних досліджень, усякого арсеналу прикладних методик літературознавства, фольклористики, мовознавства, культурології взагалі. Гідністю метода архетипів є його здатність висвітлення найдавніших та майбутніх часів культурно-історичного життя етносів. У літературі з цього питання відокремлюють кілька архетипів: архетип філософії серця, архетип антропоцентризму, софійності світу, архетип природи.

У ментальній свідомості українців виокремлюється архетипна модель у вигляді такої схеми: архетип етичної цінності вільної особистості: 1) юридичні документи України, «Руська правда» Ярослава Мудрого та ін.; 2) Січове товариство як спілка вільних осіб, як демократична модель суспільної організації; 3) модель релігійної толерантності українського народу; 4) архетип лицарства («Слово» Данила Заточника, українські думи та пісні, прислів'я, приказки, «Литовський Статут»); 5) ідеал лицарського слова («Дума про Самійла Кішку», «Буде слава славна», «Поміж Рицарями») та ін.; 6) архетип міста (осередок української демократії); 7) архетип виборності духовенства; 8) модель українського інтелектуалізму; риторичного ідеалу; 9) філософська модель української національної свідомості. Другим важливим архетипом в дослідженні української ментальної культури є архетип серця. Ідея серця поєднується із вченням про центральне положення людини у всесвіті. Український символічний антропоцентризм знаходить своє поглиблення у філософських концепціях Г.Сковороди, П.Куліша, М.Гоголя, П.Юркевича та інших. Іншим свідченням трансформації народно-міфологічного символізму в стан національної культури є архетип Слова.

В українській культурі відчутний основоположний вплив православного християнства на формування української ментальності, що, зокрема, виражається через архетипний образ-поняття Софії у національній культурі (зведення храму святої Софії в Київській Русі в XI ст.).

Серед етнічних архетипів українського народу головне місце посідають архетипи доброї матері, який уособлюється в образах Божої Матері, Богородиці; матері-землі, матері-природи. Про релігійний характер архетипу доброї рідної землі яскраво свідчать думи. Архетип доброї землі як матері втілюється в образі української господині. Архетип української доброї матері,

Матері-Батьківщини виявляється в національній символіці, у кольорах національного прапора. Поширений архетип води. З архетипом доброї матері в його вербальних різновидах асоціюються два образи – блудного сина та Юди. На українському ґрунті він трактується як Марко Проклятий. У духовному житті українського народу важливу роль відіграють християнські архетипи – Трійці, Святого Миколая, Святого Юрія як етнічного архетипу козака-героя.

Отже, основу духовного життя народу складає досвід, який передається від минулих поколінь наступним і являє собою сукупність архетипів. Вони закарбовані генетично і є основою етнічної, національно притаманної віри-релігії, яка найбільш повно відображує душу народу.

1. Гучепшокова С.А. Архетипический концепт “лицо/честь/совесть”: когнитивный и лингвокультурный аспекты (на материале русского, адыгейского, английского и французского языков): дис. ... канд. филол. наук: специальность 10.02.19 – теория языка. – Краснодар, 2011. – 166 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К, 2006. – 716 с.

Нарижный Ю. О.,
кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин
(Днепропетровский государственный
университет внутренних дел)

ФИЛОСОФСКАЯ МЕТАФОРА КАК СРЕДСТВО ВИЗУАЛИЗАЦИИ ФИЛОСОФСКИХ ПОНЯТИЙ

«Важнее всего – быть искусным в метафорах. Только этого нельзя перенять от другого, это признак таланта» – писал 2,5 тысячи лет назад Аристотель.

Метафора (от др.-греч. *μεταφορά* – «перенос», «переносное значение») – слово или выражение, употребляемое в переносном значении, в основе которого лежит сравнение неназванного предмета с каким-либо другим на основании их общего признака. Это скрытое сравнение, образное иносказание, иноречие, инословие, обиняк, риторический троп, перенос прямого значения к косвенному по сходству понятий, «острый язычок» (В.Даль).

Метафора является одним из самых ярких и сильных средств создания выразительности и образности текста. Через метафорическое значение слов и словосочетаний автор текста не только усиливает зримость и наглядность изображаемого, но и передает неповторимость, индивидуальность предметов